

Tarihi, Ankara 1989, s. 17-24; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 284-290; Nuh Arslantaş, *Emevîler Döneminde Yahudiler*, İstanbul 2005, s. 34-35; J. Wensinck, "Eshâbü'l-uhdûd", *İA*, IV, 373; M. R. al-Assouad, "Dhû Nuwâs", *EP* (İng.), II, 243-245; Muhammed Eroğlu, "Ashâbü'l-uhdûd", *DİA*, III, 471; Hüseyin Algül, "Himyerîler", a.e., XVIII, 62-63; Mustafa L. Bilge, "Necran", a.e., XXXII, 507-508; Y. Tobi, "Yûsuf As'ar Yath'ar Dhû Nuwâs (Masrûq)", *Encyclopaedia Judaica*, Detroit 2007, XXI, 428-430.

NUH ARSLANTAŞ

ZURNA

Türk mûsikisinde nefesli bir saz.

Farsça "düğün neyi" anlamındaki *sûrnây* kelimesinden geldiği öne sürülür. Türk mûsikisinde daha çok halk mûsikisi ve mehter mûsikisinde kullanılır. Fonetik bakımından bu ada benzeyen dünyanın pek çok yerinde bu tip çalgılara rastlanmaktadır. Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Küveyt, İran ve Afganistan'da *sûrnây*, Keşmir'de *surnaî*, Pakistan ve Hindistan'da *sunâ / sahnâî*, Sumatra ve Malezya'da *serunai*, Çin'de *suona*, Kuzey Yunanistan ve Bulgaristan'da *zourna*, Libya ve Tunus'ta *zakra*, Arnavutluk'ta *surle*, Suriye, Irak, Türkiye, Ermenistan, Dağıstan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın bazı bölümlerinde *zur-na* kelimesi kullanılmaktadır.

Bilinen en eski örneğine eski Mısır enstrümanları arasında rastlanan zurnanın tarihi Orta Asya ve Avrupa'daki antik dönem uygarlıklarına kadar gitmektedir. Milattan önce V. yüzyılda Antik Yunan'da kullanılan "aulous" ve Roma döneminde kullanılan "tibia" adlı çift kamışlı çalgılar Avrupa müzelerinde bu ailenin günümüze gelebilen ilk örnekleridir. Önceleri Türkler'de *surnây* ve *nây-i Türkî* adlarıyla anılmıştır. İbn Sînâ *Kitâbü's-Şifâ*'nda, Abdülkâdir-i Merâğî *Câmi'u'l-elhân* ve Ma-kâşidü'l-elhân adlı eserlerinde *surnây*dan söz etmektedir. Zurnanın, Güney kültür çevresi Mısır ve Memlûk devleti mehterlerinde arabî türü, Kuzey-Türk kültüründe Kazan, Kırım ve Orta Avrupa'da Kuman Türkleri arasında, İran-Türk kültür çevresinde acemî ve âsafî türleri kullanılmış, Kırgız-Türk kültüründe askerî mehterlere baş çalgısı olmuştur.

Zurnayı oluşturan başlıca kısımlar şunlardır: a) **Kamış**. Sipsi adını da alan, asıl sesin çıktığı bir kamıştan ibarettir. Suda bekletilip yumuşatıldıktan sonra ince ve basılı üst ucu ağza alınıp öbür ucu etemin içine yerleştirilerek kullanılır. b) **Etem**. Lü-

Zurna

le yahut metem adı da verilen bu kısım, zurnanın nezik kısmının içine geçirilmiş ağaç veya metalden yapılmış bir zvanadır. Nargile ağızlığına benzeyen etemin gümüşten yapılanlarının ucuna yine gümüşten bir kordon takılır ve zurnanın boyuna halkalanır. c) **Nezik**. Tepe veya nazik adıyla da anılan bu bölüm, gövdenin üst ucuna lülenin çatlamaması için geçirilen ağaçtan yapılmış bir parçadır. Gerek etem gerekse nezik istenildiği zaman çıkarılabilecek hareketliliktedir. d) **Avurtluk**. Tablu ve bilezik de denilen, eteme geçirilen, bazan kenarları çentikli yuvarlak bir kısım olup kamış ağza alınınca dudakların kaymamasını sağlar. Ağaçtan, kemikten ve her türlü metalden yapılabilen avurtlukların en makbulü koyunun kürek kemiğinden olanlardır. e) **Gövde**. Zurna borusu da denilen bu bölüm zurnanın ses çıkaran açık ağızlı geniş bölümüdür. Zurna yapımında ihlamur, ceviz, şimşir, gürgen, ardıç, kızılcaık, dişbudak, erik gibi ağaçlar kullanılmış olup bunların arasında nem çekmediği için erik ağacı daha çok tercih edilir. Gövde üzerinde yedisi önde, biri arkada olmak üzere sekiz adet "hava döndüren" adı verilen delik bulunur. Bu deliklerin bulunduğu yerden itibaren boru genişler. Zurnada sesler öndeki deliklerin açılıp kapanmasıyla elde edilir. Deliklerin yukarıdan itibaren dört tanesini sağ el, üç tanesini de sol el idare eder. Sol elin baş ve serçe parmakları zurnayı tutmaya yarar; öbür parmaklar hareket halindedir. Bazı zurnaların uç taraflarında sağlı sollu, "cin deliği" ya da "şeytan deliği" denen iki ya da üç küçük delik açılır. Uğur getirdiğine inanılan bu deliklerin sesler üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.

Burundan soluk alınıp verilerek ve ağızda hava yedeklenerek çalınan zurnanın tiz, keskin, genizsi ve son derece gür bir sesi olup çoğunlukla açık alanlarda çalınır. Zurnada istenilen duygu ve etkiyi oluşturmak için nefes çevirme işlemi yapılarak ezginin kesintisiz çalınması sağlanır. Böyle durumlar için gerekli olan nefes çevirme işleminde ciğerlerdeki havanın bitmesine

yakın ağız boşluğu ve üst gırtlak hava ile doldurulduktan hemen sonra ciğerlerden gelen hava gırtlak kapatılarak engellenir. Ağız boşluğunda biriktirilen hava ile çalmaya devam edilirken burundan ciğerlere çok hızlı bir şekilde hava alınır ve her ihtiyaç duyulduğunda aynı işlem tekrarlanır. Nefes çevirme işlemi yapılırken akorttan kaymamak için diğer bir zurnacı da nefes çevirme yaparak dem tutar.

Bugünkü obuanın atası olarak kabul edilen zurna, Asya'da ve Anadolu'da kullanılan bir halk müziği ve askerî müzik çalgısı olup çoğunlukla davulla birlikte çalınır. Ancak Anadolu'nun bazı yörelerinde yerini gırnata denen klarnete bıraktığı söylenemez. Zurna çalana "zurnacı" veya "zurnazen", zurnacıbaşıya "serzurnaî" denilir. Zurnanın ölçüleri ve çeşitleri yöreden yöreye değişiklik gösterir. Sıkça kullanılan zurna çeşitleri ebatlarına göre şöyle sıralanabilir: Kaba zurna (33 cm.), orta zurna (31 cm.), cura zurna (29 cm.), zil zurna (23 cm.). Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'sinde kaba zurna, cura zurna, âsafî zurna, arabî zurna, acemî zurna, şehâbî zurna çeşitlerinden söz etmektedir. XVIII. yüzyılın başlarında Levni'nin minyatürlerinde, kadınlardan oluşan saray mûsikî heyetinde yer alan sâzendeler topluluğunda miskal, tambur, daire ve zurnanın bir arada çalındığı görülmektedir. Daha sonraki dönemde yapılan bir minyatürde acem kıyafetleri içerisinde bir sal üzerinde erkek dansçılara dört zurna, dört daire, iki nakkâre ve bir santurdan oluşan "mehter-i birün" eşlik etmektedir (Feldman, s. 161).

Tarihi Osmanlı mehter takımlarında canlı, hassas sesiyle bağlı notaları ve süratli pasajları lâyıkıyla çalabilen tek çalgı zurnaydı. Ses genişliği kaba çârgâh (do) ile tiz hüseyinî (mi) arasında olup taksim, peşrev, semâi gibi her türlü mûsikî formunun rahatlıkla icra edilebileceği bir çalgıdır. Zurna mehter takımlarının birinci sa-

Zurnazen
(Turkische
Gewänder und
Osmanische
Gesellschaft im
achtzehnten
Jahrhundert
[ed. K. Tuchelt],
Graz 1966,
Iv. 57)

zıdır. Keskin ve kuvvetli sesinden dolayı mehter takımları içerisinde yer alıp çoğunlukla düşman askerlerinin sınırlarını bozmak için savaş alanı içerisinde sürekli çalınırdı. Hadîdî'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eserindeki, "Çalıp tabl u nakkâre sunc u surnâ / Sadâ-yı Allah Allah oldu peydâ" beyti zurnanın bu özelliğini yansıtmaktadır. "Boruda peşrev olmaz" sözü her nalsısa son yüzyılda, "Zurnada peşrev olmaz" şekline dönüşmüştür. Yetişen pek çok zurna virtüoza göz önüne alındığında bu deneyişin yanlışlığı ortaya çıkar.

BİBLİYOGRAFYA :

Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osmân* (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 90; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), I, 305; Mahmut Ragıp Gazimihal, *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri*, İstanbul 1939, s. 13-14, 18; a.m.f., *Musiki Sözlüğü*, İstanbul 1961, s. 275; a.m.f., *Türk Nefesli Çalgıları (Türk Ötkü Çalgıları)*, Ankara 1975, s. 11-14, 21-22, 55-62; a.m.f., "Davul-Zurna Hakkında", *TFA*, sy. 78 (1956), s. 1241-1242; Haydar Sanal, *Mehter Musikisi*, İstanbul 1964, s. 65-69; L. Picken, *Folk Musical Instruments of Turkey*, London 1975, s. 485-508; Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986, s. 107; Cafer Açın, *Enstrüman Bilimi (Organoloji)*, İstanbul 1994, s. 42, 53-54; W. Feldman, *Music of the Ottoman Court: Makam, Composition and the Early Ottoman Instrumental Repertoire*, Berlin 1996, s. 71, 108, 161; The Diagram Group, *Musical Instruments of the World*, New York 1997, s. 44; Atıncı Emnalar, *Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*, İzmir 1998, s. 88; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 2000, VIII, 396-434; Ünal Yürük, *Kaba Zurnanın Türk Müziğindeki Yeri ve Önemi* (yüksek lisans tezi, 2001), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Seadet Abdullayeva, *Azerbaycan Halk Çalgı Aletleri*, Bakı 2002, s. 168-173; Ahmet Hakkı Turabi, *İbn Sinâ Müsiki*, İstanbul 2004, s. 108; P. Christian, "Sumay", *Grove Music Online*, www.oxfordmusiconline.com.divit.library.itu.edu.tr (20.10.2010).

ERHAN TEKİN

ZUTLAR

(الزط)

Anayurtları
Kuzeybatı Hindistan olan
bir kavim.

Hint-Pakistan alt kıtasında özellikle Pencap, Sind, Racastan ve Uttar Pradeş'in batısında yaşarlardı. Zutlar'a Hinduca ve Urduca'da Cât adı verilirdi. Kelime Arapça'ya Zut şeklinde geçmiştir. İbn Hurdâzbih, Sind'den Bilâdû'z-Zut olarak bahseder ve Zuku'l-Ahvâz-Fars güzergâhını anlatırken Zut'u da zikreder (*el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 43-56). Yâkût el-Hamevî, Batîha'daki nehirlerden birinin de Nehrûzzut adını taşıdığını söyler (*Mu'cemû'l-büldân*, III,

158). Esmer tenli, uzun boylu, kuvvetli ve sağlam yapılı olan Zutlar'ın antropolojik ve etnik kökenleri hakkında günümüze kadar yeterli bilimsel çalışma yapılmamıştır. Bazı araştırmacılar onların Aryan (Ârî) veya Scytho-Aryan ırkından geldiklerini ve zamanla çeşitli mahallî kabilelerle karışıklarını söyler. Araplar'ın muhtemelen ticarî faaliyetler dolayısıyla Zutlar hakkında bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'den gelen, mi'rac esnasında gördüğü Hz. Mûsâ'yı Zutlar'a benzettiğine (Buhârî, "Enbiyâ", 43) ve ağır bir hastalık geçiren Aîşe'yi Zutlar'a mensup bir hekimin tedavi ettiğine dair rivayetler de (Buhârî, *Edebû'l-müfred*, s. 45) bunu göstermektedir.

Sâsânî İmparatoru V. Behram Gur, Zutlar'ı Hindistan'dan Hûzistan ve Basra körfezi kıyalarına naklederek paralı asker olarak istihdam etti. Hz. Ömer zamanında müslüman olan Zutlar, Ebû Mûsâ el-Eş'arî tarafından Basra'da iskân edildi. Gayri müslim Zutlar ise Ömer'in emriyle haraca bağlandı (Belâzürî, s. 546). Hz. Ali de Cemal Vak'ası esnasında devlet hazinesini Zutlar'a emanet etmişti. Muâviye devrinde 49 (669) veya 50 (670) yılında Zutlar'ın bir kısmı Çukurova ve Antakya kıyılarına yerleştirildi (*a.g.e.*, s. 545). Muhammed b. Kâsım es-Sekafî 93'te (711-12) Sind'i fethedince İndus vadisindeki Zutlar, Haccâc tarafından Batîha'ya getirildi. II. Yezîd onları mandalarıyla birlikte Mâsisâ'ya (Misis) gönderdi (*a.g.e.*, s. 541). I. Velid, Zutlar'ın bir kısmını Batı Suriye'ye nakletti. Hindistan'daki Zutlar, Abbâsîler'in ilk devrinde İran ve Aşağı Irak'a göçtüler (Mes'ûdî, s. 355). Abbâsî Halifesi Me'mûn, İsâ b. Yezîd el-Cülûdî'yi 205'te (820) Zutlar'la savaşa memur etti (Taberî, VIII, 580). Ertesi yıl Dâvûd b. Mâscûr'u Basra, Dicle kıyıları, Bahreyn ve Yemâm'deki Zutlar'la savaşmak üzere görevlendirdi (*a.g.e.*, VIII, 581). Halife Mu'tasım-Billâh, Basra yolunda fitne ve fesat çıkaran, yol kesen, Basra ve Kesker civarında ekinleri tahrip eden Zutlar'ı cezalandırmak için Uceyf b. Anbesse el-Horasânî'yi gönderdi. Uceyf, Vâsıt yakınlarında karargâh kurup Zutlar'ı her taraftan kuşattı ve dokuz ay boyunca onlarla mücadele etti, birçok kişiyi esir aldı (*a.g.e.*, IX, 8-9). Nihayet Zutlar, 219 yılının Zilhicce ayında (Aralık 834) canlarına ve mallarına zarar gelmeyeceğine dair eman alıp Uceyf'e itaat arzettiller. Zutlar'ın bölgedeki sayısı 27.000 kişiye ulaşıyordu; bunların 12.000'i savaşçı idi. Gemi ve sandallarla Bağdat'a getirildiler. Halife Mu'tasım-Billâh'ı selâmlayarak resmigeçit yaptılar.

Üç gün gemi ve sandallarda bekletildikten sonra Bağdat'ın doğu yakasına geçirildiler. Ardından Hânîkin'e ve Bizans sınır bölgesine Aynizerbâ'ya nakledildiler. Burada Bizans saldırılarına mâruz kalan Zutlar ağır kayıplar verdiler (*a.g.e.*, IX, 10).

Büveyhîler'den Ebû Nasr Şah Firûz'un ordusunda Deylemîliler ve Türkler'in yanı sıra Zutlar da vardı (Rûzrâverî, III, 349). Sind'de ve diğer bölgelerdeki Zutlar, Gazneli Mahmud zamanına kadar sakin bir hayat sürdürdüler. Ancak Sultan Mahmud'un ordusu İndus vadisinde Zutlar'ın saldırısına uğradı. Daha sonraki dönemde Zutlar, Bâbürlü Hükümdarı Şah Cihan zamanına kadar sıkıntı içinde yaşadılar. 1047'de (1637) isyan edip Mathûrâ Fevcdârî Mürşid Kuli Han'ı öldürdüler. Kuzey Hindistan'daki Zutlar, Bâbürlü Hükümdarı Evrengzîb'in Dekken civarında savaşla uğraşmasını fırsat bilerek etrafa dehşet saçtılar ve Ekberşah'ın türbesini tahrip etmeye kalkıştılar. Ancak Fevcdârî Mir Ebû'l-Fazl karşısında tutunamayıp geri çekildiler. Evrengzîb 1097'de (1686), kumandanlarından Hân-ı Cihân Kökeltaş'ı onların çıkardığı isyanları bastırmakla görevlendirdi. Kökeltaş'ın yenilgiye uğraması üzerine torunu Bîdâr Baht b. Muhammed A'zâm'ı yolladı. Evrengzîb'in ölümünün ardından Zutlar yeniden Agra ile Delhi arasındaki bölgede tedhiş hareketlerine başladılar ve halkı büyük sıkıntılara mâruz bıraktılar. Panipat Savaşı'ndan (1175/1761) sonra Pencap'taki Zutlar'ın lideri olan Âlâ Sing, Bâbürlüler'in hizmetine girdi ve bu hizmetine karşılık kendisine birkaç köy verildi. Ardından bu yerler Patiâlâ Prensiği'nin çekirdeğini teşkil etmiştir.

XIX. yüzyılın başlarında Rancît Sing Cût, Pencap'ta kısa ömürlü küçük bir Sih Krallığı kurmayı başardı. Diğer bölgelerdeki Zutlar 1857 isyanına kadar sessizliklerini korudularsa da bu isyanda yağma ve katliamda bulundular, ülkede tam bir terör havası estirdiler. İngilizler Hindistan'ı işgal edince onları da itaat altına aldılar. 1947'de meydana gelen karışıklıklar sırasında tekrar olayların içinde yer aldılar. Alvar ve Bharatpur dolaylarında yağma ve tahribat hareketlerine giriştiler. Zutlar bugün Hindistan'da Pencap ve Uttar Pradeş'te siyasi faaliyetlerini sürdürmektedir. İsyana ve yağmacılıkları, cehalet ve kültürsüzlükleriyle tanınmakla birlikte Zutlar arasında ilmî sahada temayüz etmiş birçok kişi yetişmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, İmâm-ı Âzam'ın dedesini Zut asıllı diye tanıtır (*Târîhu Bağdâdî*, XIII, 324-325). İmâm Evzâî'nin ataları da muhtemelen Muhammed b. Kâsım